

Гігі, заглядуха, бачэлкі

Паэтычная энцыклапедыя Уладзіміра Ліпскага

Заўсёды для сябе падзяляю кнігі на некалькі катэгорый — кнігу-альбом, кнігу-паўзу і кнігу-шлях. Кніга-альбом — гэта тая, праходзячы па старонках якой, ты нібы гартаеш фотаздымкі, выразнымі вобразамі паўстаюць перад табой падзеі, ярскія і цікавыя, якія потым будзеш не раз прыгадваць, цешыцца і перачытваць. Кніга-паўза — гэта тая, якая паглынула цябе, і ты нібыта перастаў дыхаць на той час, пакуль чытаў яе, але ж, вярнуўшыся ў свой свет, заўважаеш, што нічога не змяняецца, ты быццам спаў. Іншая ж справа кніга-шлях — з першай яе старонкі ты ідзеш незнаёмай дарогаю, каб потым, дайшоўшы да канца, зразумець — твой наваколны свет не змяніўся, але нешта адбылося з табой самім...

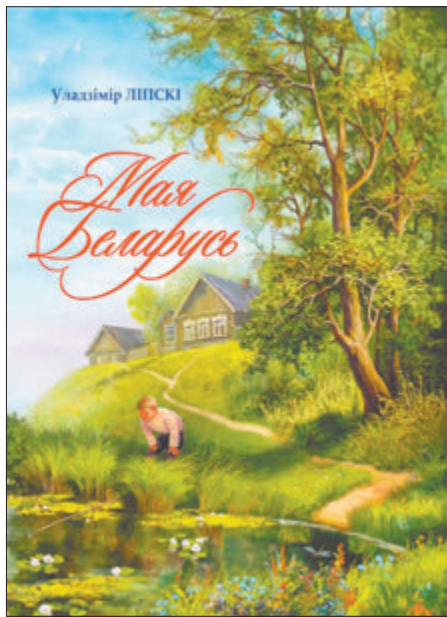
Калі я першы раз узяла ў рукі кнігу Уладзіміра Ліпскага «Мая Беларусь», то адразу зразумела, што яна будзе для мяне кнігай-альбомам. Мілагучная мова, прыгожая ілюстрацыя (цудоўная работа мастака-графіка Віталія Дударэнкі), блізкая сэрцу тэма. Да таго да шчылівае знаёмы стыль, на якім вырасла не толькі я, але і некалькі пакаленняў беларусаў, бо вядома, што Уладзімір Сцяпанавіч — нязменны рэдактар часопісаў «Вясёлка» і «Буся». Але пачынаючы з жанру твора, а аўтар акрэсліў яго як апо-

весць-споведзь, я пакрысе разумела, што нашае знаёмства з гэтай кнігай не будзе звычайным.

У «Маёй Беларусі» няма дакладнай структуры і кампазіцыі — па яе старонках вольным патокам ліецца аўтарскі спеў роднаму краю, у якім, нібыта ў народнай песні, усімі фарбамі пераліваецца беларуская мова. То літаратурная, чыстая ў сваёй крышталінай дакладнасці, то народная, жывая і гаманкая. Так, напрыклад, мы даведваемся, што ў блізкіх для аўтара Аўцюках сяброўку клічуць

«тэйкай», а на адной са старонак сустракаем са спадчынай Івана Насовіча — даследчыка-мовазнаўца, які ўвекавечыў сваё імя ў «Слоўніку беларускай мовы». Праз пасрэдніцтва Уладзіміра Сцяпанавіча далятаюць да нас такія цікавыя словы, як выляжанка (гультайка), гігі (смах), заглядуха (прыгажуня), бачэлкі (вочы). Увогуле, шмат аўтар звяртаецца да твораў, даследаванняў і дасягненняў славутых беларусаў, шмат каго згадвае ў сваім апаведзе, такім чынам нібы збіраючы разам з імі нашу Беларусь па кавалках.

Асабліва ўвага на старонках кнігі — вёскам, гарадам, рэкам і азёрам. Ліпскі ўмела і з вялікай руплівасцю ўпісвае іх назвы і гісторыі ў

агульны кантэкст, тым самым ператвараючы літаратурны твор у свайго роду шляхавод па краіне, кнігу-знаёмства для замежніка, карту Радзімы для беларуса. Ёсць на ёй саборы і палацы, ёсць пушчы і бары, БелАЗ і «Мінск-Арэна». Сустрэў-

шыся з імі на старонках кнігі, чамусьці ваноў пераасэнсоўваеш іх значэнне, пачынаеш адчуваць іх нейкую асаблівую блізкасць.

Гісторыя, да якой аўтар падыходзіць з пясчотнай павагай, на старонках «Маёй Беларусі» жывая і блізкая, зразумелая кожнаму, ад маленькага да вялікага. Са старонак глядзяць на нас сапраўдныя мысляры і паэты. Прытуляе да сябе свой знамяціты крыж мужная Ефрасіння Полацкая, задуманна глядзіць на лістоўку «Мужыцкай праўды» Кастусь Каліноўскі, узнікаецца над роднай зямлёй вобраз славутага Ігната Дамейкі. У некаторы момант я нават лаўлю сябе на думцы, што хацела б назваць «Маю Беларусь» паэтычнай энцыклапедыяй, настолькі шмат

у ёй Беларусі, настолькі дакладна аўтар перадае яе прыгажосць.

Якімі б звыклымі ні здаваліся нам словы пра любоў да Радзімы, кожны ўсё ж адчувае, наколькі важнай часткай нашага жыццёвага падмурку яна з'яўляецца, як менавіта яна можа падтрымаць чалавека ў складаных хвілінах, калі здаецца, што ўсё абрушваецца, як картачны домік. Заўсёды домам застаюцца мясціны, дзе ты ўпершыню мацьві ў ножкі ў цёплай лужыне, назіраў за вясёлкай пасля дажджу, хаваўся ад навалніцы. Струхнеюць сцены, абвалюцца дахі, а зямля, лес, поле, той кавалчак, ад якога цягнецца чалавечы карэнне, назаўсёды застаюцца для яго домам. Кніга «Мая Беларусь» сталася для мяне і кнігай-шляхам, які я распачынала з планаў чытаць пра Беларусь Уладзіміра Ліпскага, а скончыла паглыбленнем у сваю.

Паліна ГРЫБ.

ПАНТЭОН АЎГУСТА

Жыгімонт Аўгуст

(1520—1572)

Жыгімонт Аўгуст быў апошні гаспадар незалежнага Вялікага Княства Літоўскага, і ён стаў першым правіцелем Рэчы Паспалітай — федэратыўнай дзяржавы Каралеўства Польскага і Вялікага Княства Літоўскага. Ён быў апошні з каралеўскай дынастыі Ягайлавічаў.

Сучаснікі аднагалосна характарызуюць Жыгімонта Аўгуста, як бязвольнага і кволага чалавека, няздатнага правіць дзяржаву. Востры на язык беларускі шляхціц Іван Мясцкі ўвогуле з пагардай адазваўся аб Жыгімонце Аўгусте: «Того нечего и в люди личить, бо Подляше и Вольны наш вытратив, ляхом менечыся». Добрых слоў не заслужыў ад літвінаў. Хоць яны звязвалі з Жыгімотам Аўгустам шмат спадзяванняў і 4 снежня 1522 года «Сгодными голосы и добровольным позволением» выбралі яго вялікім князем літоўскім.

На характар Жыгімонта Аўгуста паўплывала ягоная маці — каралева Бона Сфорца. Хітрая і ўладная каралева хацела выхаваць сына паслухмяным сабе і праз яго самой правіць Польшчай і Літвой пасля смерці са старолага мужа Жыгімонта. Хлопчык рос распецшчаным і капрызным, да вучобы не ляжала сэрца, затое любіў забаваў і гульні ў атачэнні дзяўчат. Бацька-кароль сумна глядзеў, як сын «дарэмна губляе час сярод зграі дзяўчат і нявестаў». Відца, каб прыцягнуць каралевіча да дзяржаўных спраў і выхаваць самастойнасць і адказнасць, Жыгімонт у 1529 годзе згадзіўся з просьбай літвінаў перадаць сыну ў кіраванне Вялікае Княства Літоўскае. Але рэальную ўладу ў княстве захаваў у сваіх руках.

Пакуль Жыгімонт Аўгуст вяселяўся з дзеўкамі на каралеўскім двары і не нёс цяжару дзяржаўнага клопату, яго задзвоніла такое становішча — уладар без улады і адказнасці. Але, калі ён пасталеў і ў 1543 годзе ажаніўся з дачкой аўстрыйскага эрцгерцага Фердынанда Габсбурга, Альжбеты, роля ўладары без гаспадарства стала яму не па душы. «Сорамна мне, — казаў ён, — перад самім сабой і людзьмі. Я кароль і князь, але без каралеўства і ўла-

ды княскай і не маю месца, дзе мог бы жыць з каралевай-жонкай». Але больш за ўсё ён хацеў вырвацца з-пад гнятлівай апекі маці. Упершыню Жыгімонт Аўгуст праявіў настойлівасць і актыўнасць. Па яго просьбе літвінская шляхта на Берасцейскім сойме ў 1544 годзе прасіла Жыгімонта перадаць уладу ў Вялікім Княстве сыну, што ён і зрабіў. Непрызвычайны да цяжкой і сістэматычнай працы Жыгімонт Аўгуст не абцяжарваў сябе дзяржаўнымі справамі, пераклаўшы іх на вяльмож і найбліжэйшага дарадчыка Мікалая Радзівіла Чорнага. Куды больш увагі аддаваў вялікі князь уладкаванню свайго палаца ў Вільні, упрыгожваў яго карцінамі і габеленамі, збіраў багатую бібліятэку і ювелірныя вырабы. Дарагія і вытанчаныя рэчы зрабіліся для Жыгімонта Аўгуста атрыбутам ягонай велічы. У шыкоўным рэнесансным палацы ладзіліся вясельныя балі і маскарады, што са здзіўленнем адзначыў замежны сведка: «Акружыла яго цэлая зграя нежанатых аднагодкаў: смех і размовы толькі аб дзяўчатах, а пасля танцы, гутаркі, музыка, флірты, паляванне і на тым сыходзілі дарэмна ягоныя найлепшыя гады». Мірная перадышка і ўнутраны спакой, якія выпалі Вялікаму Княству падманвалі бясхмарным становішчам. І як бачым, Жыгімонт Аўгуст не выкарыстаў спрыяльны час для ўмацавання дзяржавы і траціў сябе на баях і паляваннях. Калі ён і паказаў сябе, як гаспадар, дык і тое ў абароне асабістых інтарэсаў — праз «няслушны шлюб» з Барбарай Радзівіл. Стаўшы ў 1548 годзе пасля смерці бацькі польскім каралём, Жыгімонт Аўгуст накіраваў свае намаганні на адстойванне шлюбу з каханай Басяй, якую польская шляхта не хацела бачыць сваёй каралевай. На сойме кароль рэзка заявіў, што гатовы адмовіцца ад каралеўства і хай у «апошній кашулі» застацца разам са сваёй жонкай. Калі нарэшце сціхлі страсі, ён усе ж каранавіў Барбару. Але яна нядоўга пра жыла і неўзабаве пасля цяжкой хваробы памерла. Усе дні хваробы кароль не адыходзіў ад ложка каханай, асабіста даглядаў яе. Драматычнае каханне Жыгімонта Аўгуста да сваёй падданай, якую зрабіў каралевай,

стала прыцягальным сюжэтам для мастацкіх твораў, і такім чынам у гісторыю ён увайшоў гэтымі неардынарнымі ўчынкам.

Прыгнечаны стратай каханай Басенькі, Жыгімонт Аўгуст надоўга адышоў ад дзяржаўных спраў, якія ён пусціў на самацёк, адкладаючы іх вырашэнне «на заўтра», а то і «на іншы час», спадзеючыся на іх самаўладкаванне. Яго так і празвалі «кароль Заўтра». Адносна спакойнае праўленне Жыгімонта Аўгуста было часам згубленых магчымасцяў для пераўтварэння ў дзяржаву. Па-ранейшаму Жыгімонт Аўгуст больш любіў забаваў, чым дзяржаўныя справы, мілаваў сваіх каханак, але не рыцарства, захапляўся мастацтвам, а не стваральнай дзейнасцю. Гэта быў аматар мастацтва, эстэт і сібарыт на манаршай пасадзе, а не ўладар па складзе характару і па пакліканні. Ад ваенных паходаў ён ухіляўся, спасылаючыся на кволае здароўе, а па-простаму з-за маладушша і нерашучасці. Ён мусіў падначальвацца абставінам, а не рабіць іх, згаджацца, а не настойваць на сваім, хоць часам і праяўляў упартасць, але не меў цвёрдасці ўладар. І ў складаным становішчы, у цяжкі час выпрабаванняў ён быў абсалютна бездапаможны як капрызнае і распешчанае дзіця. Гэта яркая праявілася падчас Лівонскай вайны, калі ў 1563 годзе войска маскоўскага цара Івана Грознага захапіла Полацк і працягвала наступ на Вялікае Княства Літоўскае. Жыгімонт Аўгуст як мог спрабаваў наладзіць абарону краіны ад нападніка, закладваў свае ўладанні на вайсковыя патрэбы, склікаў паспалітае рушэнне, але гэта было відавочна недастаткова. У 1567 годзе ён ухіліўся ад начальства над войскам у паходзе на Полацк і распусціў яго. Не на полі бітваў адчуваў сябе мужчынам, а ў бударах з каханкамі. Прастадушна, як дзіця, апраўдваўся: «Гэтыя сокалы (каханкі. — Аўт.) не дазваляюць ні за што ўзяцца, каб і хацеў бы». І усімі ганэбна, з пункту гледжання літвінаў, паводзіў сябе іх гаспадар на Люблінскім сойме ў 1569 годзе, цалкам прыняўшы польскі бок. «Што мне параіць рада і кароннае рыцарства, так і зраблю. Нічога не пашкадую, не зраблю ніякіх ступак». Пад ціскам палякаў Жыгі-

монт Аўгуст пагадзіўся на пераход са складу ВКЛ да Польскага Каралеўства Падляшша, Валыні і Кіеўскага ваяводства, здрадзіўшы сваёй прыеме захоўваць у цэласці Вялікае Княства. Аслабленая Літва была пастаўлена на калені перад Польшчай і мусіла заключыць 1 ліпеня 1569 года Люблінскую унію аб стварэнні федэратыўнай дзяржавы Рэчы Паспалітай. Жыгімонт Аўгуст шчыра лічыў, што робіць сваім падданым у Літве дабро, і ўяўляў унію як сваю вялікую справу, вартую славы. Не задумваўся, што па сутнасці пазбавіў літвінаў іх дзяржаўнасці. Зразумела, ён кіраваў добрымі намерамі, але ж вядома, што добрыя намеры часта не даводзяць да добра. Пэўна, чуйным сэрцам Жыгімонт Аўгуст адчуваў гэта, таму прароча і папярэдзваў на закрыцці сойма: «Старайцеся аб тым, каб у панствах не чулася, як раней, плачу і стогнаў, бо калі ў іх не будзе справядлівасці, яны не толькі доўга не пратрымаюцца, але Бог звергне іх». Гісторыя, як вынікае, пацвердзіла яго прароцтва.

Справа была зроблена, і Жыгімонт Аўгуст цалкам падпаў пад уладу хітрых прыдворных прайдзісветаў, якія патакалі яго слабасцям і вадзілі яго рукой па дзяржаўных документах. Суцэльна ён знаходзіўся ў каханні да Барбары Гіжанкі, так падобнай да яго мілай Басі. Яе нават выкралі з манастыра. Гіжанка нарадзіла каралю дачку. Вось такі грахоўны лёс у каханні! Зрэшты знясілены ад жыцця апошні Ягайлавіч памёр 7 ліпеня 1572 года ў замку Кнышын на Падляшшы, пакінуўшы пасля сябе неадназначную славу.

Вітэнт ЧАРОПКА.